

نامه‌هایی به ناصرالدین شاه

مجموعه‌ای از عرایض

متضمن اوامر شاه به امین السلطان

میان سال‌های ۱۳۰۰ - ۱۳۰۳ ق.

به کوشش مجید عبدامین

نامه‌هایی به ناصرالدین شاه

مجموعه‌ای از عرایض
متضمن اوامر شاه به امین‌السلطان
میان سال‌های ۱۳۰۰-۱۳۰۳ ق.

نامه‌هایی به ناصرالدین شاه

مجموعه‌ای از عرایض
متضمن اوامر شاه به امین‌السلطان
میان سال‌های ۱۳۰۰-۱۳۰۳ ق.

به کوشش

مجید عبدامین

مجموعه انتشارات
ادبی و تاریخی
موقوفات دکتر محمود افشار

[۶۴]

گنجینه اسناد و تاریخ ایران

هیأت گزینش کتاب و جایزه

دکتر سید مصطفی محقق داماد - دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی - دکتر زاله آموزگار - دکتر جلال خالقی مطلق
دکتر حسن انوری - دکتر فتح الله مجتبابی - دکتر محمود امیدسالار - کاوه بیات
دکتر محمد افشین وفايي (مدیر انتشارات)

درگذشتگان

ایرج افشار - دکتر سید جعفر شهیدی - دکتر جواد شیخ الاسلامی - دکتر اصغر مهدوی - دکتر یحیی مهدوی

نامه‌هایی به ناصرالدین شاه
مجموعه‌ای از عرایض
متضمن اوامر شاه به امین‌السلطان
میان سال‌های ۱۳۰۰-۱۳۰۳ ق.

به کوشش **مجید عبدالمین**
گرافیسیت، طراح و مجری جلد **کاوه حسن بیگلر**
لیتوگرافی **کوثر**
چاپ متن **آزاده**
صحافی **حقیقت**
تیراژ **۱۱۰۰ نسخه**
چاپ اول **زمستان ۱۳۹۷**

انتشارات دکتر محمود افشار
خیابان ولی‌عصر، بالاتر از چهارراه پارک وی، خیابان عارف‌نسب
تلفن: ۲۲۷۱۳۹۳۶ دوزنما: ۲۲۷۱۳۹۳۶
با همکاری انتشارات سخن
خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، پلاک ۴۸
تلفن: ۵-۶۶۹۵۳۸۰۴ دوزنما: ۶۶۴۰۵۰۶۲
تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان‌ها
۵-۶۶۹۵۳۸۰۴

شورای تولیت

متولیان مقامی

رئیس مجلس - رئیس دیوان عالی کشور - وزیر فرهنگ (وزیر آموزش و پرورش)
وزیر بهداشتی (وزیر بهداشت و درمان و آموزش پزشکی) - رئیس دانشگاه تهران (یا معاونان اول هر یک از این پنج مقام) (طبق ماده ۲ و قفنامه)

متولیان منصوص و منسوب

دکتر سید مصطفی محقق داماد (رئیس شورا) - دکتر محمد رضا شفیعی کدکنی (جانشین: دکتر محمد اسلامی - بازرس)
سید محمود دعایی - دکتر علی محمد میر (جانشین: دکتر احمد میر)
ساسان دکتر افشار - آرش افشار (بازرس)

موسسه فرهنگی هنری دکتر محمود افشار

دکتر سید مصطفی محقق داماد (رئیس هیأت مدیره) - دکتر محمد افشین وفايي (مدیر عامل) - آرش افشار (بازرس)

درگذشتگان

دکتر مهدی آذر - حبیب الله آموزگار - دکتر جمشید آموزگار - کریم اصفهانیان
ایرج افشار، سرپرست عالی و بازرس (منصوب واقف، از ۱۳۶۳-۱۳۸۹) - مهر بانو دکتر افشار
مهندس نادر افشار - بهروز افشار یزدی - دکتر سید جعفر شهیدی، رئیس هیأت مدیره (از ۱۳۶۳ تا ۱۳۸۳)
دکتر جواد شیخ الاسلامی - اللهیار صالح - دکتر منوچهر مرتضوی - دکتر اصغر مهدوی - دکتر یحیی مهدوی - دکتر محمدعلی هدایتی

یادداشت واقف

اول

طبق ماده ۲۳ وقفنامه اول مورخ یازدهم دی ماه ۱۳۳۷ ه. ش. درآمد باید صرف ترجمه و تألیف و چاپ کتب و رسالات که با هدف این موقوفات موافق باشد و همچنین کمک به مجله آینده در صورت احتیاج و احتمالاً دادن جوایز به نویسندگان به شرح دستور این وقفنامه گردد.

دوم

هدف اساسی این بنیاد ملی طبق ماده ۲۵ وقفنامه تعمیم زبان فارسی و تحکیم وحدت ملی در ایران می باشد. بنابراین کتبی که با بودجه این موقوفات منتشر می شود باید مربوط به لغت و دستور و ادبیات فارسی و جغرافیای تاریخی و تاریخ ایران باشد. کتب کلاسیکی مدارس عمومی نباید با درآمد این موقوفات چاپ شود.

سوم

طبق ماده ۲۶ مقداری از کتب و رسالات چاپ شده با بودجه این موقوفات باید به طور هدیه و به نام این موقوفات به مؤسسات فرهنگی، کتابخانه ها و قرائتخانه های عمومی ایران و خارج و بعضی از دانشمندان ایران و مستشرقین خارجی فرستاده شود.

چهارم

چون نظر بازگانی در انتشارات این موقوفات نیست و تا حدی تحمل زیان هم جایز است طبق ماده ۲۷ وقفنامه هیچ کتاب و رساله نباید کمتر از قیمت تمام شده و همچنین مبلغی زائد از بهای تمام شده با افزایش صدی ده تا بیست و پنج قیمت گذاری شود... این افزایش ۲۵ درصد به واسطه حداقل حق الزحمه فروشندگان و هزینه ای است که برای پست و غیره تحمیل می شود. از کتابفروشان تقاضا داریم که در این امر خیر ملی که ابداً جنبه تجارتي ندارد با ما یاری و تشریک مساعی بنمایند.

پنجم

بر اساس موافقت‌نامه دوم (مورخ ۱۳۵۲/۴/۱۲) که میان واقف و دانشگاه طهران به امضاء رسیده، قسمت‌های مهمی از رقبات، مانند جایگاه سازمان لغت‌نامه دهخدا و محل مؤسسه باستان‌شناسی به طور رایگان به دانشگاه طهران واگذار شده و رقبات دیگری هم با درآمد آنها طبق ماده دوم برای اجرای مفاد وقف‌نامه که از جمله عبارت از دادن جوایز ادبی و نشر کتب تاریخی و لغوی راجع به ایران (به استثنای کتب درسی) می‌باشد در اختیار دانشگاه طهران قرار می‌گیرد که وصول نموده و به نام این موقوفات اعطا و نشر گردد.

ششم

چون طبق ماده ۳ موافقت‌نامه نامبرده مقرر شده است که از طرف ریاست دانشگاه یک نفر از متولیان این موقوفات که از طرف واقف به عضویت کمیته انتشارات بنیاد معین شده باشد برای سرپرستی اداره امور جوایز و نشر کتاب انتخاب شود ریاست دانشگاه آقای ایرج افشار را که از متولیان شورای تولید است و از طرف واقف نیز به عضویت کمیته نامبرده معین شده به سمت سرپرست انتخاب و برقرار نمودند.

هفتم

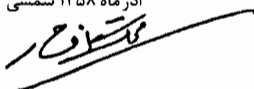
چون نگارنده این سطور به واسطه کبر سن (۸۶ سال شمسی) از این پس نخواهم توانست به سرپرستی این کارها پردازم، از این پس تمام اختیارات خود را در انتخاب تألیف و ترجمه و خرید کتب و غیره به فرزند ارشد خود ایرج افشار واگذار کردم. در این چند سال اخیر هم که ده جلد از تألیفات خودم از طرف موقوفات به طبع رسیده با کوشش و سرپرستی وی بوده است. کسانی که مایل به همکاری در تألیف یا ترجمه و نشر کتاب هستند می‌توانند به او مراجعه کنند. تنها شرط کار موافق بودن تألیف و ترجمه با هدف‌های این بنیاد، یعنی ترقی ملت و کشور و تعمیم زبان فارسی و تکمیل وحدت ملی در ایران که وطن مشترک و زبان رسمی و ملی همه ایرانیان است می‌باشد.

هشتم

این یادداشت کلی برای چاپ در آغاز هر یک از نشریات این بنیاد نوشته شده است.

دکتر محمود افشاری‌زیدی

آذرماه ۱۳۵۸ شمسی

تکمله سوم

کتبی که با بودجه این موقوفات طبع و توزیع می‌شود باید کاملاً منطبق با نیت واقف و هدف وقفنامه باشد. اگر همه تألیفات و مجموعه‌هایی که به قلم واقف منتشر شده و یا می‌شود صد درصد این مطابقت را ندارد به سبب این است که واقف قصد چاپ آنها را با مال خود داشت، ولی زمانی که دارایی خود را وقف عام مخصوصاً برای انتشارات کتب تاریخی و ادبی نمود چاپ کتب خود را هم که دارای همین جنبه‌هاست به عهده بنیاد واگذار کرد.

اما این مجوز آن نیست که تألیفات دیگر را هم از هر نوع که باشد و برسد چاپ نماید. کتب نظم و نثری از گذشتگان یا آیندگان با بودجه آن چاپ خواهد شد که هدف غایی واقف را که ترویج زبان دری و تحکیم وحدت ملی ایران است در برداشته، کتبی که بویی از ناحیه‌گرایی و جدایی‌طلبی و حکایت از رواج زبان‌های خارجی به قصد تضعیف زبان دری و دیگر چیزهای تفرقه‌آمیز و روش‌ها و سیاست‌های فتنه‌انگیز داشته باشد نباید با بودجه این موقوفات طبع و توزیع شود.

نکته دیگر آنکه چون شاید برای چاپ کتب و فرهنگ‌نامه فارسی که دایره مانند یعنی انسیکلوپدی باشد و تاریخ کامل ایران که اوراق زیاد و هزینه بیشتر دارد، درآمد ماهیانه بنیاد کفاف خرج آنها را ندهد می‌توان با اندوخته بانکی این موقوفات چاپ نمود، به شرط آن که اجازه واقف در زمان حیات و موافقت شورای تولیت بعد از ممات یا هرکس و دستگاهی که قانوناً قائم مقام آنهاست باشد.

در تکمله دوم یادداشت واقف، منتشره در جلد سوم افغان‌نامه نگاشتم که کتب و رسالاتی که با بودجه این موقوفات چاپ می‌شود باید منزه باشد از تحریکات سیاسی، مخصوصاً آلوده نباشد به اغراض سیاسی خارجی در لافافه پژوهش تاریخی و ادبی ایران‌شناسی... و در پایان آن تکمله افزودم بیم داشتیم که مبادا چنین رسالاتی سال‌ها بعد از ما نخواست و ندانسته، به وسیله این بنیاد چاپ شود. پس لازم بود که در این یادداشت تذکری داده شود... عمده مخاطب این یادآوری‌ها بنیاد موقوفات خود ماست نه مؤسسات انتشاراتی دیگر که هر یک روش خاص خود را دارد و ما دخالتی در کار آنها نداریم.

تا زمانی که نویسنده این سطور متولی هستم و فرزند دانشمند من، ایرج افشار که به رموز نویسندگی کاملاً آگاه می‌باشد سرپرست انتشارات این بنیاد است، موجبی برای نگرانی نخواهد بود و بعد از ما هم امید است که این روش ادامه یابد. ان شاء الله

تکمله و تبصره

یادداشت واقف چند روز پیش از درگذشت (۲۸ آذر ۱۳۶۲) برای اطلاع نویسندگان. کتب نظم و نثری از گذشتگان یا آیندگان که با سرمایه و درآمد این بنیاد چاپ و توزیع می‌شود باید منطبق با نیت واقف و هدف وقفنامه باشد و مروج زبان دری در قلمرو این زبان و تحکیم وحدت ملی و تمامیت کشور ایران باشد و بویی از ناحیه‌گرایی و جدایی‌طلبی ندهد، و حمایت و ترویج از لهجه‌های محلی و زبان‌های خارجی به قصد تضعیف زبان فارسی دری نکند. خلاصه آنکه این کتاب‌ها و رسالات باید منزّه باشد از روش‌های تفرقه‌آمیز و سیاست‌های فتنه‌انگیز، چه به‌طور مرموز و چه علنی مخصوصاً نباید آلوده باشد به اغراض سیاسی خارجی در لفافه پژوهش تاریخی، نژادی یا ادبی و فرهنگی و ایران‌شناسی.

کتب تاریخی و ادبی عالمانه خارجی که از عربی و ترکی و فرنگی و روسی به فارسی ترجمه می‌شود اگر دارای هر دو جنبه از سود و زیان باشد باید قسمت سودمند آنها ترجمه شود. قسمت زیان‌بخش اگر ترجمه شود باید به قصد مبارزه و مقابله عالمانه با آن باشد نه جاهلانه، زیرا گفته منطقی ممکن است مؤثر باشد، نه شانتاز و هوجوی‌گری. این بنیاد در انتشارات خود باید در هر حال از دروغ و ناسزا پرهیز کند. به گفته نظامی گنجوی:

چون‌توان راستی را درج کردن دروغی را نباید خرج کردن

برای چاپ و انتشار کتب و رسالات نه تنها هزینه و حق‌الزحمه نمی‌خواهیم، بلکه به سبب اهمیت فوق‌العاده سودمند بودن کتاب، جایزه نیز می‌پردازیم. این بنیاد در چاپ و انتشار کتاب‌های خود به‌طور مسلم ضرر مادی دارد، زیرا کمتر از ارزش شدن از کاغذ و چاپ و غیره از راه فروش درآمد دارد. شاید بعضی تصور کنند که کار ما شبیه به معامله مرحوم ملانصرالدین باشد که تخم مرغ می‌خرید دانه‌ای دو شاهی، می‌پخت و رنگ می‌کرد و می‌فروخت یک شاهی! عقیده ما بر این است که اگر در این سود، ضرر مادی و مالی می‌کنیم سود معنوی که منظور ماست می‌بریم، و آن اینکه عقیده خود را که ترویج زبان دری و تحکیم وحدت ملی و تمامیت ارضی ایران است رواج می‌دهیم. این زیان را به حساب مصارف وقف در راه ایده‌آل و هدف ملی خود محسوب می‌داریم. برای اطلاعات و توضیحات بیشتر لطفاً به تکمله منتشرشده در ابتدای کتاب‌های این بنیاد که اضافات و تفاوت‌هایی با هم دارد توجه فرمایید.

فهرست مطالب کتاب

مقدمه مصحح	
۱	۱. رقعۀ سهام الدوله: تقاضای خلعت به جهت حاکم جاجرم و عریضه کنت د منت فُرت
۲	۲. عریضه کامران میرزا نایب السلطنه: تقاضای تنخواه قشون نظامی
۳	۳. عریضه ابراهیم خان نایب اصطلیل: نظم اصطلیل و گله‌گزاری از امیرآخور
۴	۴. عریضه اقبال الدوله: شکایت از بی‌کاری و تقاضای شغل و منصب برای خود
۴	۵. عریضه حاجی اکبر، لله ملیجک: شکایت از شرارت و ظلم کریم خان یاور فوج ارنگه
۵	۶. عریضه فرهاد میرزا معتمد الدوله: توسط از آقامیرزاتقی
۶	۷. عریضه فرهاد میرزا معتمد الدوله: پیشنهاد خرید دستخط‌های محمدشاه
۶	۸. عریضه وزیر امور خارجه: سؤال از امین السلطان در ارتباط با مذاکره با انگلیسی‌ها
۷	۹. عریضه حاجی سیف الدوله میرزا: تقاضای رسیدگی به مشکلات مالی و ملکی خود
۸	۱۰. عریضه شخص ناشناس: شکایت از میرزاعیسی وزیر
۹	۱۱. عریضه حکیم الممالک: پاسخ به ادعاهای مالی مستوفی الممالک
۱۱	۱۲. عریضه میرزا علی اصغر خان امین السلطان: شرح شایعه‌های مطروحه در سطح شهر
۱۲	۱۳. عریضه عباسقلی خان قزوینی: شرح خدمات خود و تقاضای مساعدت مالی
۱۳	۱۴. پاسخ وزیر خارجه به سؤال شاه در ارتباط با عباسقلی خان قزوینی
۱۴	۱۵. عریضه یکی از زنان شاه: تقاضای مساعدت به جهت تعمیرات خانه
۱۴	۱۶. عریضه مسعود میرزا ظل السلطان: تقاضا از امین السلطان و تعیین روز مهمانی از شاه
۱۵	۱۷. عریضه ارسلان و امیراصلان: تقاضای مساعدت مالی
۱۶	۱۸. عریضه در باب حکومت کرمانشاهان و هرسین
۱۶	۱۹. عریض متفرقه
۱۷	۲۰. نوشته‌جات متفرقه به خط شاه
۱۷	۲۱. عریضه نایب السلطنه: تقاضای اجازه برای اعزام گروه موزیک نظامی
۱۸	۲۲. عریضه اولاد مرحوم محمدشفیع میرزا از نوادگان فتحعلی شاه
۱۹	۲۳. عریضه میرزا فضل الله دامغانی از معلمین دارالفنون
۲۲	۲۴. پاسخ به عریضه میرزا فضل الله سرتیب دامغانی

- ۲۳ . ۲۵. عریضه فرهاد میرزا معتمد الدوله: سفارش از آقامیرزا علی نام
- ۲۳ . ۲۶. عریضه محمد حسن خان حاجب الدوله
- ۲۴ . ۲۷. عریضه میرزا علی خان به توسط یکی از زنان شاه در باب سرقت اموال خود
- ۲۵ . ۲۸. عریضه احمد علی میرزا پسر فتح علی شاه
- ۲۵ . ۲۹. عریضه میرزا ابوسف مستوفی الممالک
- ۲۷ . ۳۰. عریضه کنت دو منت فورت رئیس نظمیه
- ۲۷ . ۳۱. عریضه سلطان حسین میرزا (نیرالدوله): تقاضای خلعت بهاء
- ۲۸ . ۳۲. عریضه محمد حسن خان صنیع الدوله
- ۲۸ . ۳۳. ادامه عریضه صنیع الدوله
- ۲۹ . ۳۴. برات انعام در وجه صنیع الدوله
- ۲۹ . ۳۵. سؤال شاه از امین السلطان درباره برات صنیع الدوله
- ۳۰ . ۳۶. عریضه علی اکبر نام: تقاضای مساعدت مالی
- ۳۰ . ۳۷. عریضه میرزا علینقی مشیر لشکر
- ۳۳ . ۳۸. عریضه از طرف یکی از زنان حرم: تقاضای رسیدگی به تظلم حاجی شیخ محمد تقی
- ۳۴ . ۳۹. عریضه ظل السلطان به توسط امین السلطان
- ۳۵ . ۴۰. عریضه تلگرافی رعایای بندرجز
- ۳۶ . ۴۱. عریضه در باب امر تیول و مخارج قنات قریه کلو سجرد
- ۳۷ . ۴۲. پاسخ شاه به عریضه عزیز الله خان
- ۳۷ . ۴۳. تلگراف رمز وزارت خارجه
- ۳۷ . ۴۴. عریضه علی خان ظهیر الدوله ایشیک آقاسی باشی
- ۳۸ . ۴۵. عریضه حاج محمد حسن امین دارالضرب
- ۴۰ . ۴۶. پاسخ شاه به عریضه حاجی امین الضرب
- ۴۰ . ۴۷. عریضه میرزا معصوم خان: تقاضای تعیین محل کسر مواجب
- ۴۱ . ۴۸. عریضه عبدالله بسطامی: تقاضای مساعدت مالی
- ۴۲ . ۴۹. عریضه از طرف شخص نامعلوم: تقاضای مساعدت مالی
- ۴۲ . ۵۰. عریضه ملک التجار: دعوای ملکی با فیروز میرزا فرمانفرما
- ۴۳ . ۵۱. پاسخ شاه به عریضه ملک التجار
- ۴۴ . ۵۲. عریضه رعایای قریه کلاک: شکایت از ظلم حاجی میرشکار
- ۴۵ . ۵۳. عریضه فیروز میرزا فرمانفرما: شکایت از ملک التجار و کریم شیره
- ۴۷ . ۵۴. عریضه حاجی غلامعلی: درخواست اضافه مواجب
- ۴۸ . ۵۵. تلگراف محمد تقی خان سرتیپ: گزارش دستگیری اسدخان

۵۰. عریضه مسعود میرزا ظل السلطان
۵۱. تلگراف سید عبدالکریم و آقاعلی از بارفروش: گزارش تعدیات حاجی آقای بازواری
۵۱. عریضه یحیی خان مشیرالدوله به توسط امین السلطان
۵۲. عریضه زینت السلطنه زن شاه: درخواست مساعدت مالی
۵۳. عریضه مهدیقلی خان مجدالدوله و تقاضای سمت مهتری اصطلب شاهی
۵۴. پاسخ شاه به عریضه مهدیقلی خان
۵۴. عریضه فیروز میرزا فرمانفرما: شکایت از ملک التجار
۵۵. پاسخ شاه به عریضه فیروز میرزا فرمانفرما
۵۶. عریضه محمدولی خان تنکابنی: تقاضای اجازه فروش چوب درختان شمشاد جنگلی
۵۶. پاسخ شاه به عریضه محمدولی خان تنکابنی
۵۷. عریضه وزیر خارجه به توسط امین السلطان
۵۸. یادداشت های متفرقه به خط شاه
۵۸. عریضه امین السلطان در باب اعطای خلعت به سرکردگان نظامی
۵۹. عریضه مخبرالدوله در باب حمل گوگرد مشکین
۵۹. عریضه حاجی ملک التجار: شکایت از فیروز میرزا فرمانفرما
۶۰. یادداشتهای متفرقه به خط شاه در باره موسیو وولیه مهندس و مجلس شورا
۶۱. یادداشتهای متفرقه به خط شاه و امین السلطان
۶۱. یادداشتهای متفرقه به خط شاه
۶۲. یادداشتهای متفرقه به خط شاه و اشخاص متفرقه
۶۳. دستور شاه به امین السلطان: اخبار وزرا و امراء و شرفیابی استیوارت انگلیسی
۶۴. دستخط شاه: تعیین انعام اطباء حضور
۶۴. عریضه امین السلطان: گله گذاری نزد شاه، از دست مخالفین خود
۶۵. ادامه عریضه امین السلطان
۶۶. پاسخ شاه به عریضه امین السلطان
۶۶. عریضه امین السلطان در باب مسائل خمس
۶۸. یادداشت به خط شاه: پرداخت پول به پنج نفر از زنان خود
۶۸. یادداشت متفرقه به خط شاه
۶۹. یادداشتهای متفرقه شاه و امین السلطان
۷۰. یادداشت متفرقه به خط شاه
۷۰. یادداشت متفرقه به خط شاه
۷۱. عریضه امین السلطنه در باب مواجب مرحوم فیروز میرزا فرمانفرما

- ۷۲ . ۸۷. عریضه امین السّلتان: ارسال انفیه‌دان مرّضع پیشکشی برای شاه
- ۷۳ . ۸۸. عریضه امین السّلتان در باب پول استرآباد
- ۷۳ . ۸۹. عریضه امین السّلتان در باب سردار ایوب خان افغان
- ۷۴ . ۹۰. عریضه امین السّلتان در باب نامه شخص سیّد، مجاور در نجف اشرف
- ۷۵ . ۹۱. عریضه امین السّلتان در باب شکایت از علاء‌الملک
- ۷۶ . ۹۲. عریضه مسعود میرزا ظلّ السّلتان
- ۷۶ . ۹۳. ادامه عریضه ظلّ السّلتان
- ۷۷ . ۹۴. عریضه مسعود میرزا ظلّ السّلتان در باب عمل توپ چیان
- ۷۸ . ۹۵. ادامه عریضه ظلّ السّلتان
- ۷۸ . ۹۶. تلگراف حسنعلی خان امیر نظام گزوسی
- ۷۹ . ۹۷. تلگراف آقارضا ناظم خلوت: قطع آب ایوان کیف
- ۸۰ . ۹۸. عریضه مسعود میرزا ظلّ السّلتان: گزارش زنگ‌زدگی محصول اصفهان و پاسخ شاه
- ۸۱ . ۹۹. عریضه امین السّلتان: تعمیرات آق قلعه
- ۸۲ . ۱۰۰. عریضه امین السّلتان: مذاکره با اجزاء سفارت روس
- ۸۲ . ۱۰۱. عریضه امین السّلتان در باب سواره نظامی
- ۸۳ . ۱۰۲. عریضه امین السّلتان: گزارش ارسال اسلحه به خراسان
- ۸۴ . ۱۰۳. عریضه امین السّلتان: گزارش کارهای روزانه
- ۸۵ . ۱۰۴. عریضه امین السّلتان: گزارش کارهای روزانه
- ۸۶ . ۱۰۵. عریضه ملا بهرام: تقاضای خلعت بهای کرمانشاه
- ۸۶ . ۱۰۶. عریضه امین السّلتان: گزارش برف‌روبی دیوانخانه
- ۸۷ . ۱۰۷. عریضه امین السّلتان: تقاضای ترفیع درجه برای ولی خان سرتیپ
- ۸۸ . ۱۰۸. عریضه امین السّلتان: گزارش کارهای روزانه
- ۸۹ . ۱۰۹. عریضه امین السّلتان: شکایت از وزیر نظام به جهت اخلال در امور
- ۹۰ . ۱۱۰. ادامه عریضه امین السّلتان
- ۹۱ . ۱۱۱. عریضه امین السّلتان: شکایت از اعمال نایب‌السّلتانه
- ۹۲ . ۱۱۲. ادامه عریضه امین السّلتان
- ۹۲ . ۱۱۳. عریضه امین السّلتان در باب راه قم و شکایت از میرزا نظام کاشی
- ۹۴ . ۱۱۴. ادامه عریضه امین السّلتان
- ۹۵ . ۱۱۵. ادامه عریضه امین السّلتان
- ۹۶ . ۱۱۶. پاسخ شاه به عریضه امین السّلتان
- ۹۶ . ۱۱۷. عریضه امین السّلتان و ارسال صد عدد پنج‌هزاری برای شاه به عنوان نازشست

- ۹۷ . ۱۱۸. عریضه امین السُلطان در باب عمل حاجی کمال استرآبادی
- ۹۸ . ۱۱۹. عریضه یکی از اهل حرم و تقاضای مساعدت جهت خرید خانه
- ۹۸ . ۱۲۰. تلگراف از خمسه در باب معین السُلطنه
- ۹۹ . ۱۲۱. عریضه در باب نظم اصطلیل شاهی
- ۹۹ . ۱۲۲. عریضه امین السُلطان در باب مرافعه ملکی شهاب الملک
- ۱۰۰ . ۱۲۳. عریضه امین السُلطان: شرح مشکلات پیش روی خود
- ۱۰۰ . ۱۲۴. ادامه عریضه امین السُلطان
- ۱۰۱ . ۱۲۵. عریضه امین السُلطان در باب شرح مخارج دیوانی
- ۱۰۲ . ۱۲۶. عریضه امین السُلطان در باب بنادر فارس
- ۱۰۳ . ۱۲۷. ادامه عریضه امین السُلطان
- ۱۰۴ . ۱۲۸. عریضه امین السُلطان در باب عمل تنخواه نظام
- ۱۰۴ . ۱۲۹. ادامه عریضه امین السُلطان
- ۱۰۵ . ۱۳۰. عریضه امین السُلطان در باب ارسال سه حلقه انگشتر تعمیری
- ۱۰۵ . ۱۳۱. عریضه آغامحمدخان خواجه کرمانشاهی
- ۱۰۶ . ۱۳۲. عریضه تلگرافی از طرف عارضین گزوسی به توسط امین اقدس
- ۱۰۷ . ۱۳۳. یادداشتهای متفرقه به خط شاه
- ۱۰۷ . ۱۳۴. یادداشتهای متفرقه به خط شاه و امین السُلطان
- ۱۰۸ . ۱۳۵. یادداشتهای متفرقه به خط شاه و امین السُلطان
- ۱۰۹ . ۱۳۶. عریضه نیرالدوله، در باب تقاضای خلعت جهت حاکم ترشیز
- ۱۰۹ . ۱۳۷. التزام نامه نظامی سیف الملک
- ۱۱۱ . ۱۳۸. التزام نامه نظامی علاء الدوله
- ۱۱۳ . ۱۳۹. عریضه میرزا علی خان امین الدوله در باب تقاضای شغل
- ۱۱۴ . ۱۴۰. عریضه دیگر از امین الدوله در باب انتظام عمل چوب آلات
- ۱۱۵ . ۱۴۱. یادداشتهای متفرقه به خط شاه
- ۱۱۵ . ۱۴۲. یادداشتهای متفرقه به خط شاه و امین السُلطان
- ۱۱۶ . ۱۴۳. یادداشتهای متفرقه به خط شاه
- ۱۱۷ . ۱۴۴. عریضه امین السُلطان در باب اختلاف با مخبرالدوله
- ۱۱۸ . ۱۴۵. عریضه امین السُلطان در باب مسائل و مشکلات دیوانی
- ۱۱۸ . ۱۴۶. ادامه عریضه امین السُلطان
- ۱۱۹ . ۱۴۷. پاسخ شاه به عریضه امین السُلطان
- ۱۱۹ . ۱۴۸. عریضه امین السُلطان در باب تقاضای به حضور رسیدن صاحب اختیار

۱۴۹. عریضه امین السلطان در باب سارقین همدانی و کرمانشاهی
- ۱۲۰
۱۵۰. عریضه میرزا علی اصغر خان امین الملک در باب شکایت اهالی فولاد محله
- ۱۲۱
۱۵۱. عریضه امین السلطان در باب امر گمرک طهران
- ۱۲۱
۱۵۲. پاسخ شاه به عریضه امین السلطان
- ۱۲۲
۱۵۳. عریضه امین السلطان در باب وصول مطالبات دیوانی
- ۱۲۲
۱۵۴. پاسخ شاه به عریضه امین السلطان
- ۱۲۳
۱۵۵. عریضه میرزا علی اصغر خان امین الملک در باب سیورسات سفر خراسان
- ۱۲۳
۱۵۶. عریضه امین السلطان در باب کتابچه خزانه
- ۱۲۴
۱۵۷. عریضه امین السلطان در باب پیشکش دو عدد انقیه دان
- ۱۲۵
۱۵۸. عریضه امین السلطان در باب دعوا و قتل قاطرچیان دیوانی
- ۱۲۵
۱۵۹. عریضه امین السلطان در باب تویچی شیرازی
- ۱۲۶
۱۶۰. عریضه امین السلطان در باب شکایت از امین لشکر
- ۱۲۶
۱۶۱. عریضه امین السلطان و شرحی از بیماری خود
- ۱۲۷
۱۶۲. عریضه امین السلطان در باب اطمینان دادن به یکی از نوکرهای ظل السلطان
- ۱۲۷
۱۶۳. عریضه امین السلطان در باب اعطای لقب به غلام علی خان قهوه چی باشی
- ۱۲۸
۱۶۴. عریضه امین السلطان در باب پیشکش پنج عدد اشرفی به عنوان نازشست
- ۱۲۹
۱۶۵. عریضه امین السلطان در باب راه قم
- ۱۲۹
۱۶۶. ادامه عریضه امین السلطان
- ۱۳۰
۱۶۷. پاسخ شاه به عریضه امین السلطان
- ۱۳۱
۱۶۸. عریضه امین السلطان در باب امر گمرکات
- ۱۳۱
۱۶۹. عریضه امین السلطان در باب اسکله بندرعباس
- ۱۳۲
۱۷۰. عریضه امین السلطان و تقاضای اعطای نشان صورت به کشیکچی باشی
- ۱۳۳
۱۷۱. عریضه امین السلطان در باب امور مالی
- ۱۳۴
۱۷۲. عریضه امین السلطان در باب شایعه وزارت درباری امین الدوله
- ۱۳۴
۱۷۳. عریضه امین السلطان در باب شکایت از نایب السلطنه
- ۱۳۵
۱۷۴. عریضه امین السلطان در باب شکایت از امین الدوله
- ۱۳۶
۱۷۵. ادامه عریضه امین السلطان
- ۱۳۷
۱۷۶. عریضه امین السلطان در باب تقاضای خلعت جهت تلگرافچی مزینان
- ۱۳۷
۱۷۷. عریضه امین السلطان در باب تلگراف ایوان کیف
- ۱۳۸
۱۷۸. عریضه امین السلطان در باب عمل گیلان
- ۱۳۸
۱۷۹. عریضه اللهقلی خان ایلخانی در باب تقاضای انعام و مساعدت مالی
- ۱۳۹

۱۳۹. عریضه‌اللاهقلی خان ایلخانی در باب تقاضای انعام و مساعدت مالی
۱۴۰. عریضه‌امین‌السلطان در باب انعام به ملتزمین رکاب شاه
۱۴۰. عریضه‌امین‌السلطان در باب قنوات مبارکه
۱۴۱. عریضه‌امین‌السلطان در باب تقاضای اعطای نشان تمثال، جهت شخص خود
۱۴۱. عریضه‌امین‌السلطان در باب یحیی خان مشیرالدوله
۱۴۲. عریضه‌امین‌السلطان در باب مخبرالدوله و ناصرالملک
۱۴۲. عریضه‌امین‌السلطان در باب حیدرقلی خان یوزباشی
۱۴۳. عریضه‌امین‌السلطان در باب شکایت از نصرت‌الدوله
۱۴۴. پاسخ شاه به عریضه‌امین‌السلطان
۱۴۵. عریضه‌امین‌السلطان در باب زمین‌های مزروعی شرق طهران
۱۴۵. عریضه‌امین‌السلطان در باب محلّ توپ‌ها از انزلی به طهران
۱۴۶. پاسخ شاه به عریضه‌امین‌السلطان
۱۴۷. عریضه‌امین‌السلطان در باب شکایت از اعمال برادر منیرالسلطنه
۱۴۷. ادامه عریضه‌امین‌السلطان
۱۴۷. پاسخ شاه به عریضه‌امین‌السلطان
۱۴۸. عریضه‌امین‌السلطان در باب جواهرات ارسالی برای شاه جهت خرید
۱۴۸. عریضه‌امین‌السلطان و گزارش کارهای دیوانی
۱۴۹. ادامه عریضه‌امین‌السلطان
۱۴۹. پاسخ شاه به عریضه‌امین‌السلطان
۱۵۰. عریضه‌امین‌السلطان در باب بدهی امین‌لشکر و صدیق‌الدوله
۱۵۰. پاسخ شاه به عریضه‌امین‌السلطان
۱۵۱. عریضه‌امین‌السلطان در باب شکایت از شاهزاده یحیی‌میرزا
۱۵۲. ادامه عریضه‌امین‌السلطان
۱۵۳. پاسخ شاه به عریضه‌امین‌السلطان
۱۵۳. عریضه‌امین‌السلطان در باب قراردادهای مقاطعه
۱۵۴. پاسخ شاه به عریضه‌امین‌السلطان
۱۵۵. عریضه‌امین‌السلطان در باب راه قم و گله از کارشکنی‌های بدخواهان
۱۵۶. ادامه عریضه‌امین‌السلطان
۱۵۷. عریضه‌امین‌السلطان در باب مخالفت با اعطای لقب امین‌الخاقانی
۱۵۷. ادامه عریضه‌امین‌السلطان
۱۵۸. پاسخ شاه به عریضه‌امین‌السلطان

- ۱۵۸ . ۲۱۰. عریضه امین السُلطان در باب قطعی سیم تلگراف راه خراسان
- ۱۵۹ . ۲۱۱. عریضه امین السُلطان در باب خانه نشینی امین حضرت
- ۱۵۹ . ۲۱۲. عریضه میرزا اسماعیل امین الملک در باب صورت اقساط ظلّ السُلطان
- ۱۶۰ . ۲۱۳. عریضه امین السُلطان در باب درختکاری باغ دوشان تپه
- ۱۶۱ . ۲۱۴. عریضه امین السُلطان در باب طلب مسیو کنسنوی ابطالیایی
- ۱۶۲ . ۲۱۵. عریضه امین السُلطان در باب ابلاغیه ظهیرالدوله
- ۱۶۲ . ۲۱۶. عریض متفرقه امین السُلطان
- ۱۶۳ . ۲۱۷. عریضه غلامرضا و غلامعلی سوادکوهی
- ۱۶۴ . ۲۱۸. عریضه مخبرالدوله در باب ارسال پیشکشی به حضور شاه
- ۱۶۴ . ۲۱۹. عریضه تلگرافی رعایای بلوک درزاب
- ۱۶۶ . ۲۲۰. تعیین منازل بین راه در هنگام بازگشت از سفر دوم خراسان
- ۱۶۶ . ۲۲۱. عریضه ای در باب مواجب و مخارج مدرسه مبارکه و پروات دیوانی
- ۱۶۸ . ۲۲۲. تلگراف از طرف حیدرقلی خان در باب الواط محله نوغان
- ۱۶۹ . ۲۲۳. عریضه شاهزاده نصرالله خان تلگرافچی
- ۱۷۰ . ۲۲۴. عریضه میرزا عبدالوهاب طبیب خاصه در باب تقاضای مساعدت مالی
- ۱۷۰ . ۲۲۵. عریضه مهدیقلی خان مجدالدوله در باب قریه فشم
- ۱۷۲ . ۲۲۶. مطالب متفرقه
- ۱۷۲ . ۲۲۷. مطالب متفرقه
- ۱۷۳ . ۲۲۸. صورت اسامی حاضرین در مراسم سلام
- ۱۷۵ . ۲۲۹. ترتیب معایده همایونی جهت مراسم سلام تحویل سال نو
- ۱۷۶ . ۲۳۰. عریضه امین السُلطان در باب سیاهه افراد مورد نظر شاه
- ۱۷۷ . ۲۳۱. صورت انعام مرحمتی به عملجات
- ۱۷۹ . ۲۳۲. صورت قیمت الماس
- ۱۸۰ . ۲۳۳. تفصیل بیلاقات به حکم استخاره، به خط شاه
- ۱۸۰ . ۲۳۴. صورت تفنگچی بندرعباسی و جزایر
- ۱۸۲ . ۲۳۵. صورت وجوه پیشکشی حکام
- ۱۸۶ . ۲۳۶. صورت پیشکش ها و خرج های دیوانی
- ۱۸۶ . ۲۳۷. یادداشتهای متفرقه شاه
- ۱۸۷ . ۲۳۸. صورت حساب جمع و خرج تعمیرات عمارات مبارکه
- ۱۸۸ . ۲۳۹. صورت مراتع ورامین
- ۱۸۹ . ۲۴۰. صورت اشخاص مجلس دیوانخانه

۲۴۱. صورت کسر مأخذ سوار خمسه
۲۴۲. یادداشتهای متفرقه
۲۴۳. صورت جمع و خرج عملیات بنایی ولایات و دارالخلافه
۲۴۴. صورت اشخاص
۲۴۵. صورت جمع و خرج جواهرات متن مسند تخت طاووس
۲۴۶. صورت لوازمات حمل توپ‌های ایتیاعی از انزلی تا طهران
۲۴۷. صورت گندم و شلتوک واردی به انبار مبارکه
۲۴۸. صورت گندم و شلتوک واردی به انبار مبارکه
۲۴۹. التزامنامه حکومتی وجیه‌الله میرزا سیف‌الملک
۲۵۰. خلاصه تنخواه سیورسات سواران شاهسون اینانلو
۲۵۱. اسامی معاریف و ریش سفیدان سوادکوه
۲۵۲. صورت خرج بنایی بیوتات سلطنتی
۲۵۳. مطالب متفرقه
۲۵۴. مطالب متفرقه
۲۵۵. مطالب متفرقه
۲۵۶. مطالب متفرقه
۲۵۷. مطالب متفرقه
۲۵۸. مطالب متفرقه
۲۵۹. مطالب متفرقه
۲۶۰. مطالب متفرقه
۲۶۱. مطالب متفرقه
۲۶۲. مطالب متفرقه
۲۶۳. تلگراف در باب خاک و معدن طلا
۲۶۴. مطالب متفرقه
۲۶۵. مطالب متفرقه
۲۶۶. مطالب متفرقه
۲۶۷. مطالب متفرقه
۲۶۸. مطالب متفرقه
۲۶۹. مطالب متفرقه
۲۷۰. مطالب متفرقه
۲۷۱. عریضه عصمت‌الدوله دختر شاه و زن دوست محمدخان معیرالممالک

۲۷۲. ادامه عریضه عصمت الدوله
۲۷۳. پاسخ شاه به عریضه عصمت الدوله
۲۷۴. عریضه محمدمهدی خان اعتضادالدوله داماد شاه
۲۷۵. پاسخ نایب السلطنه به شاه، در باب عریضه اعتضادالدوله
۲۷۶. عریضه صدراعظم در باب وزارت تجارت
۲۷۷. عریضه وزیر خارجه در باب پذیرایی از ایلچی آلمان
۲۷۸. مطالب متفرقه
۲۷۹. مطالب متفرقه
۲۸۰. مطالب متفرقه
۲۸۱. عریضه سلطان خانم زن شاه
۲۸۲. عریضه حجت الاسلام تبریز در باب تقاضای یک حلقه انگشتری
۲۸۳. عریضه اختر السلطنه زن شاه
۲۸۴. عریضه آصف الدوله در باب فرمان لقب خانی وکیل التجاره روس در مشهد
۲۸۵. عریضه در باب عمل چوب گیلان
۲۸۶. عریضه آغا علی خواجه انیس الدوله در باب بتایی عمارات
۲۸۷. عریضه حاجی میرشکار در باب اختلاف ملکی با اهالی روستای ایگل
۲۸۸. عریضه آغا جوهر معتمد الحرم خواجه باشی
۲۸۹. عریضه امین لشکر در باب روستای جعفرآباد
۲۹۰. عریضه امین السلطان مبنی بر تقاضای کارد مرضع برای آقادیی
۲۹۱. عریضه عصمت الدوله دختر شاه در باب گله از دست طلبکاران
۲۹۲. عریضه در باب تقاضای ساخت خانه جهت آغامحمد خواجه کرمانشاهی
۲۹۳. عریضه کنت دو منت فورت
۲۹۴. عریضه فرهاد میرزا معتمد الدوله در باب تعمیر گنبد حضرت علی^ع
۲۹۵. عریضه تلگرافی تظلم خواهی سادات گون آبادی از دست حاج میرزا مهدی
۲۹۶. عریضه استاد اسماعیل مقتی باشی
۲۹۷. عریضه افتخار السلطنه دختر فتحعلی شاه
۲۹۸. تلگراف سهام الدوله در باب سواره جاجرمی
۲۹۹. عریضه غلام حسین خان غفاری امین خلوت
۳۰۰. عریضه امین السلطان در باب تنظیمات امر نظم اردو
۳۰۱. عریضه امین السلطان در باب شرح بیماری و گزارش امور روزانه
۳۰۲. پاسخ شاه به عریضه امین السلطان

۲۴۵	۳۰۳. عریضهٔ وکلای تجار قزوین در باب وضعیت مجالس تجارت دیوان
۲۴۶	۳۰۴. عریضهٔ امیرقائن در باب اجازهٔ مرخصی از اردو
۲۴۷	۳۰۵. عریضهٔ علیقلی خان مخبرالدوله
۲۴۸	۳۰۶. تلگراف روزنامهٔ خط خراسان در باب الواط سبزوار
۲۴۹	۳۰۷. عریضهٔ مخبرالدوله در باب اظهار دوستی با امین السلطان
۲۵۰	۳۰۸. عریضهٔ ملک التجار دربارهٔ دعوی ملکی با فرمانفرما
۲۵۱	۳۰۹. تلگراف معین الملک در باب تعیین تکلیف امور محوله
۲۵۲	۳۱۰. فهرست عرایض محمدحسن خان صنیع الدوله
۲۵۲	۳۱۱. عرایض مختلفه از سلطان خانم و امین اقدس از زنان ناصرالدین شاه
۲۵۳	۳۱۲. عریضهٔ عصمت الدوله همسر دوست محمدخان معیرالممالک
۲۵۴	۳۱۳. عریضه در باب مقرری آغاسیدابراهیم خواجه
۲۵۵	۳۱۴. عریضهٔ نایب السلطنه در باب امر خزانهٔ نظام
۲۵۶	۳۱۵. عریضهٔ محمودخان ملک الشعراء در باب تقاضای مساعدت مالی
۲۵۷	۳۱۶. عریضهٔ وزیر خارجه در باب احترامات از نایب اول سفارت روس
۲۵۸	۳۱۷. عرایض پرویزمیرزا نیرالدوله
۲۵۹	۳۱۸. ادامهٔ عرایض پرویزمیرزا نیرالدوله
۲۶۰	۳۱۹. عریضهٔ میرزا علی نقی حکیم الممالک
۲۶۱	۳۲۰. ادامهٔ عریضهٔ میرزا علی نقی حکیم الممالک
۲۶۲	۳۲۱. پاسخ شاه به عریضهٔ حکیم الممالک
۲۶۳	۳۲۲. عریضه در باب املاک خالصه
۲۶۳	۳۲۳. عریضه در باب تقاضای سهم آبه از رودخانهٔ کرج
۲۶۴	۳۲۴. عریضهٔ بشیرالملک در باب تقاضای مساعدت مالی
۲۶۴	۳۲۵. عریضهٔ محمدحسین افغان و تقاضای مساعدت مالی
۲۶۵	۳۲۶. عریضهٔ حاجی محمدحسن خان و تقاضای مساعدت مالی
۲۶۶	۳۲۷. عریضه در باب مساعدت مالی
۲۶۹	فهرست اسامی اشخاص و القاب
۲۸۱	فهرست اسامی جغرافیایی
۲۸۷	فهرست مدنی، اجتماعی، اداری و واژه‌های خاص
۳۰۵	فهرست طوایف، ایلات، خاندان‌ها و مذاهب
۳۰۷	بخش تصاویر
۳۵۷	منابع و مأخذ

مقدمه مصحح

تاریخ‌نویسی، یکی از علومی است که از دیرباز مورد توجه بشر بوده است. از زمان‌های بسیار قدیم که مورخان، تراوشات ذهنی، تخیلات، افکار و گاه تمایلات و تعلقات خاطر خود را در کتاب‌های قطور جمع آورده و بر آن نام تاریخ می‌نهادند، دیرزمانی نمی‌گذرد؛ اما امروزه اوضاع چنین نیست، و هیچ تاریخی مورد قبول اهل فن و پژوهشگران و کوششگران عرصه تحقیق قرار نمی‌گیرد، مگر آنکه بر پایه اسناد و مدارک معتبر قرار گرفته باشد.

نامه‌ها و مکاتبات تاریخی، از جمله منابع و مدارک قابل اعتماد و استناد هستند که در نمایش وضع سیاسی، اجتماعی و فرهنگی هر دوره، کمک شایانی به مورخان و پژوهندگان عرصه تاریخ می‌کند. از مطالعه اسناد مربوط به مکاتبات و نامه‌نگاریهای افراد به شاه و مقامات عالی‌کُشور در دوره‌های مختلف تاریخی، هم به وضع اجتماعی و هم به امور اداری و حکومتی دولت و سلطنت، می‌توان آشنا و واقف شد. از خلال سطور این نامه‌ها، همچنین اوضاع سیاسی، اجتماعی، اداری و نیز سبک و سیاق مکاتبات افراد با شاه و مقامات مملکتی به خوبی مشخص می‌شود. همچنین از خلال این اسناد و نامه‌ها، طرز نامه‌نگاری و ترتیب ثبت و ضبط نامه‌ها و احکام و دستورات، اصطلاحات اداری و دیوانی، سیاسی، اجتماعی و مالی، و تحول و تطوّر آنها، در بازه زمانی مورد بررسی روشن و آشکار می‌گردد.

وضع طبقات اجتماع و اصناف، نکات جغرافیائی، تطوّر و تکامل خط و فن نویسندگی و انشاء نامه‌ها از دیگر مواردی است که با بررسی و تدقیق در این اسناد معلوم و مشخص می‌گردد؛ به طوری که این اطلاعات می‌تواند برای پژوهشگرانی که در این عرصه‌ها گام برمی‌دارند، بسیار مفید بوده و به عنوان یکی از مطمئن‌ترین منابع جهت تحقیقات تاریخی ایشان مورد استفاده واقع گردد.

درباره ارزش وجودی این دسته از سرچشمه‌های تاریخ و در مقام مقایسه آنها با اقسام دیگر منابع، باید گفت که این‌گونه اسناد و مدارک، نه تنها وسیله مقتضی برای درک تاریخ و شناخت تحولات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، اداری، فرهنگی و نظامی یک جامعه هستند، بلکه چون حاصل فعالیت‌های اداری و درباره اعمال روزمره زندگی افراد اجتماع بوده، و برای حفظ روابط جامعه با دستگاه‌های اداری و حاکمه تهیه و تنظیم شده [است]، خالی از شایعه دروغ، تظاهر، اغراض خصوصی و ملاحظه‌کاری‌ها است و به سبب همین نقش اساسی و قابل اعتماد که این منابع، در اصالت ضبط وقایع ایفا می‌نمایند، از قدیمی‌ترین ایام در جوامع باستانی شناخته و اهمیت آن آشکار بوده است. بنابراین با استفاده از این نوع مدارک، به اشتباهات، پرده‌پوشی‌ها، مجعولات، گزافه‌گویی‌ها و بالاخره ملاحظه‌کاری‌های برخی از تاریخ‌نویسان گذشته می‌توان پی برد و حقایق امور را درک و کشف کرد. (قائم‌مقامی، ۱۳۹۴، ۶)

کتاب حاضر، حاصل بازخوانی یکی از آلبوم‌های محفوظ در گنجینه نسخه‌های خطی کتابخانه و موزه ملی ملک است که تحت عنوان: «اسناد و مکاتبات و یادداشتها: مجموعه‌ای از عرایض و نامه‌های اشخاص به ناصرالدین‌شاه، با یادداشتها و اوامرو خطاب به اتابک در سالهای ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۳ ق.» و به شماره اموالی ۰۴۰۵۶۶۶ تا ۱۳۹۳ ثبت گردیده است. این آلبوم که به صورت مرقع صحافی شده، مشتمل است بر ۵۴۸ صفحه که از این تعداد، ۳۲۹ صفحه آن اختصاص دارد به مجموعه‌ای از عرایض، گزارش‌ها، تلگراف‌ها، التزام‌نامه‌ها، صورت حساب‌های جمع و خرج، بروات، صورت‌های جمع و خرج بنایی و غیره که توسط طیف گسترده‌ای از اعضای خانواده سلطنتی از جمله همسران و دختران، پسران، عمه‌ها و عموهای شاه و همچنین تعدادی وزراء و صاحب‌منصبان لشکری و کشوری، به جهات مختلفه همچون تقاضای مساعدت مالی، تقاضای خلعت، رسیدگی به دعوای ملکی، به ناصرالدین‌شاه نوشته شده است. بخش اعظم این عرایض، به توسط میرزا علی‌اصغر خان امین‌السلطان به عرض شاه رسیده، و تعدادی نیز توسط اشخاص دیگر و بخشی نیز مستقیماً به شخص شاه نوشته شده است. ناصرالدین‌شاه بر روی هر نامه، و در حاشیه، دستوری به جهت رسیدگی به آن عریضه صادر کرده است.

توصیف آلبوم

مشخصات ثبتی اثر:

نام اثر: اسناد و مکاتبات و یادداشتهای مجموعه‌ای از عرایض و نامه‌های اشخاص به ناصرالدین شاه با یادداشتهای اوامرو خطاب به اتابک در سالهای ۱۳۰۱ تا ۱۳۰۳

شماره ثبت: ۵۶۶۶

تاریخ تملک: ۰۱/۰۸/۱۳۱۶. ش

اطلاعات فیزیکی و فن شناسی:

شکل اثر: مستطیل عمودی

شرح مشخصات ظاهری اثر: تعداد اوراق: ۲۴۷ - تعداد اسناد اضافه: ۱

نوع جلد: مخمل قرمز

ابعاد: طول: ۳۲/۲ cm عرض: ۲۰/۵ cm ضخامت: ۲/۸ cm

تکنیک ساخت اصلی: دست نویس

کاغذ: متن و حاشیه

کاغذ: ماشینی فرنگی آهارمهره

رنگ غالب: نخودی سایر رنگها: کاغذ: آبی

ماده سازنده اصلی: کاغذ متن سفید حاشیه آبی فرنگی

آغاز: امین السلطان، ما خیال می‌کردیم این کار تمام شده است. حالا می‌بینیم باز عرض می‌کند ملک التجار! یعنی چه؟

انجام: به رکن الدوله بنویسید، عقیده او در این باب چیست.

طبعاً رسم‌الخَط نسخه با رسم‌الخَط امروزی متفاوت است. متن اصلی فاقد علائم سجاوندی است و قواعد پاراگراف‌بندی نیز رعایت نشده است. کلماتی همچون خورد، خاند، نهار و از این دست، به رسم‌الخَط متعارف کنونی خُرد، خواندم، نهار تغییر یافته است. در متن اصلی، بای حرف اضافه متصل به کلمه بعدی آمده، همچون «بجای» یا «بخاطر» که به شکل «به‌جای» و «به‌خاطر» نوشته شده است.

کلمات جمع که با حرف «ها» ادغام شده‌اند مانند: خانها و خواجهها و امثالهم از هم جدا گردیده و به شکل خانه‌ها و خواجه‌ها نوشته شده است.

هر جا افزودن کلمه یا حرفی بایسته دیده شد، آن را در میان دو چنگک [ ] قرار دادیم. همچنین، کلمات و جملات معترضه را در میان دو خط - - قرار داده‌ایم.

در بعضی از قسمت‌های نسخه، در نگارش کلمات اشتباهاتی صورت گرفته که ضمن تصحیح این موارد، آنها را در پانویس همان صفحه مشخص کرده‌ایم.

پانویس‌های کتاب، حول محور اعلام و القاب، اماکن و نقاط خاص جغرافیایی و همچنین کلمات و لغات نامأنوس و منسوخ‌شده قرار گرفته است و با توجه به اینکه بسیاری از القاب و مناصب در دوره‌های مختلف تاریخی، مختص افراد و اشخاص مختلفی بوده است، به جهت جلوگیری از سردرگمی خوانندگان، هر بار که لقبی برای اولین بار به کار برده شده است، حتی الامکان شرحی دربارهٔ صاحب لقب و عنوان ارائه گردیده است.

با توجه به مراجعهٔ محققان و پژوهشگران عرصه‌های مختلف به این چنین کتاب‌هایی، فهرست‌هایی مختلف و متنوع همچون اسامی اشخاص، اسامی جغرافیایی، فهرست مدنی، اجتماعی و اداری و واژه‌های خاص، فهرست طوایف، ایلات، خاندان‌ها و مذاهب تهیه شده است.

شیوهٔ ترتیب فهرست اعلام اشخاص به شکل زیر است:

- اسم کوچک + کلمهٔ عنوانی مثل خان و میرزا ← ارجاع به لقب (مثلاً مهدی = اعتضادالدوله)

- اسم کوچک منفرد ← (مثلاً حیدرقلی)

- اسم کوچک + کلمهٔ عنوانی مثل خان، میرزا یا نسبت (خسروخان، خسرومیرزا، خسروخان گرجی)

- اسم کوچک مرکب + کلمهٔ عنوانی همچون خان، میرزا یا نسبت آن شخص

- اسم کوچک منفرد ← ارجاع به لقب (پرویز = نیرالدوله)

- نام‌هایی که یکنواخت و مشابه بوده و احتمال می‌رفته است که دو یا چند شخص مجزا باشند، پشت سرهم و به ترتیب ذکرشان در صفحات آورده‌ایم، تا اختلاطی در هویت و منصب آنها حاصل نشود. (مثلاً حسن خان تفنگدار و حسن خان سرگرد)

- القاب بعدی و اطلاعات مربوط به افراد پس از شماره صفحات و داخل پرانتز آورده شده است.

- در تشخیص برخی از القاب اشخاص، از دیگر روزنامه‌های خاطرات ناصرالدین شاه که خود تصحیح کرده‌ام، بهره برده‌ام.

تقدیر و تشکر

سپاس و تشکر خود را نثار همه عزیزان و بزرگوارانی می‌کنم که به اشکال مختلف، با راهنمایی و اقدامات خود، بنده را در پوشانیدن لباس تدوین به این اثر یاری نمودند. از آقایان دکتر غلامرضا خواجه‌سروی مدیرعامل مؤسسه ملک، دکتر سیدمجتبی حسینی (مدیرعامل سابق مؤسسه)، رضا دبیری نژاد، نوشاد رکنی، حمید شاکری، محسن حق‌گو و کلیه کارمندان کتابخانه و موزه ملی ملک سپاسگزار می‌کنم. تشکر ویژه دارم از سرکار خانم حمیده سلطانی مقدم، به پاس همکاری و زحمات فراوانی که در خوانش بخش‌های سیاقیه کتاب حاضر متحمل گردیدند. نهایت تشکر و امتنان خود را از آقایان کاوه حسن بیگلو، امین محمدی، رضا فراستی، بهمن بیانی، رضا کسروی، خانم سعیده سلطانی مقدم و دیگر عزیزانی که با راهنمایی‌های خود، بنده را در به ثمر رساندن این اثر یاری نمودند اظهار می‌کنم. از حضرت استاد آیت‌الله دکتر سیدمصطفی محقق داماد، و کلیه کارمندان انتشارات بنیاد موقوفات دکتر محمود افشار یزدی، به پاس تلاش بی‌وقفه این مرکز، جهت ارتقاء سطح فرهنگ و دانش ایران عزیز و فراهم نمودن شرایط لازم برای چاپ این کتاب تشکر می‌کنم. وظیفه خود می‌دانم، از دوست گرامی و دانشمندم، جناب آقای دکتر محمد افشین وفایی، به سبب تمامی زحمات و کوشش‌های پیگیر و دلسوزانه ایشان، در جهت هر چه بهتر و پاکیزه شدن متن حاضر، و یادآوری نکاتی چند در فهم لغات و اصطلاحات متن صمیمانه تشکر نمایم.

همچنین لازم است از جناب آقای اصغر علمی، مدیریت محترم انتشارات سخن، و کلیه کارمندان محترم این مؤسسه، کمال تشکر و امتنان را داشته باشم.

از جناب آقای سیدمحمد معالج، مدیریت محترم شرکت چاپ دایره سفید و کارمندان محترم این مؤسسه کمال تشکر را دارم.

سخن را با درود به روان پاک دکتر محمود افشار و خلف صالحش، زنده یاد ایرج افشار به پایان می‌برم و برای زنده یاد استاد کریم اصفهانیان که همواره مرهون محبت‌های ایشانم، علو درجات و بهشت برین را آرزومندم.

این اثر را تقدیم می‌کنم به تمامی پویش‌گران و علاقه‌مندان عرصه تاریخ و فرهنگ ایران زمین و یادآوری می‌کنم با توجه به بضاعت اندک این حقیر، به احتمال قریب به یقین، لغزش‌ها و اشتباهاتی در تصحیح این اثر روی داده که امیدوارم سروران و فضلا، بر این نقایص چشم نپوشند و با تذکرات کارشناسانه خود، حقیر را مرهون محبت‌های خویش سازند.

مجید عبدالمین
زمستان ۱۳۹۷